

tardor 2022

«El món s'ha conformat amb l'amargor». *Orientacions: el primer Odisseas Elitis, en català*

Jaume Almirall

Odisseas Elitis (1911-1986) destaca en el panorama de les lletres neogregues per l'obra poètica, de gran riquesa i originalitat: una veu vigorosa que sap trenar magistralment tradició i modernitat, com també grecitat i universalitat, i que li va valer, el 1979, el Premi Nobel de Literatura.

Fins ara, d'Elitis en català en posseïem, fora d'un grapat de poemes en revistes i antologies, tan sols una obra completa, *To Áxion Estí*, en traducció de Rubén J. Montañés.^[1] És una creació superba, la més ambiciosa del seu autor, i probablement una de les més remarcables de la literatura moderna. *Orientacions* (*Προσανατολισμοί*) va ser, el 1939, el primer llibre publicat per Elitis; la traducció de Pau Sabaté al català és un pas important per incorporar a la nostra llengua l'obra d'un dels grans poetes grecs moderns.^[2] Cal agrair que l'edició, com la de l'altre llibre esmentat, sigui bilingüe.

S'ha dit que el primer Elitis és un deixeble entusiasta dels surrealistes francesos –com el primer Seferis ho és dels postsimbolistes. Però aquestes categoritzacions no expliquen la poesia d'Elitis –ni tampoc la de Seferis. No són epígons grecs d'uns moviments artístics importants. Des de les seves primeres creacions, Elitis ja és profundament personal, original. El que imprimeix caràcter a les primeres creacions del poeta no deixa d'estar present en la resta de la seva obra, a més de l'extraordinària força de les imatges, l'evocació constant del paisatge i el clima de Grècia, i la consciència, viscuda com un privilegi i com una responsabilitat, de la llengua mateixa del poeta, la mil·lenària llengua dels grecs. Elitis reprèn amb insistència la reflexió sobre aquests dos elements, llengua i paisatge; així ho sentim en uns versos ben coneguts:

Τη γλώσσα μου έδωσαν ελληνική·

το σπίτι φτωχικό στις αμμουδιές του Ομήρου.

La llengua me la donaren grega;

la casa pobra a les platges d'Homer.

(*To Áxion Estí*, «La Passió», II)

I igualment el poeta hi reflexiona, entre altres ocasions, significativament en el discurs d'acceptació del Nobel:

M'ha estat donat d'escriure en una llengua que és parlada per només uns quants milions de persones. Però una llengua parlada sense interrupció, amb ben poques diferències, al llarg de més de dos mil cinc-cents anys. Aquest abast espaciotemporal, aparentment sorprenent, es retroba en les dimensions culturals del meu país. La seva àrea espacial és de les més reduïdes, però la seva extensió temporal és infinita. Si ho recordo, certament no és per presumir-ne, sinó per mostrar les dificultats que ha d'afrontar un poeta quan per anomenar les coses que més s'estima ha d'emprar els mateixos mots que Safo, per exemple, o Píndar,

tot i estar privats de l'audiència de la qual disposaven i que s'estenia llavors a tota la humanitat civilitzada.

Aquesta llengua, antiquíssima i, tanmateix, ben viva, és per al poeta un recurs extraordinari, únic per la riquesa inexhaurible, no solament gràcies a l'amplitud del lèxic, sinó també al gruix de significacions que cada mot porta adherit a causa de rodar pels segles, tant en la llengua del poble com en la veu dels poetes. Però, per això mateix, també és una llosa feixuga que el poeta ha de saber moure amb lleugeresa si no vol que l'entorpeixi, l'aclapari, l'esclafi. Cal afegir que aquesta particularitat de la llengua grega, la superposició, en el vocabulari, de capes semàntiques, fa especialment difícil la tasca del traductor?

Orientacions aplega les primeres composicions poètiques del jove Elitis: cinc sèries de poemes publicades en revistes literàries entre el 1935 i el 1939; el llibre agafa el títol de la segona sèrie. «Orientació» (προσανατολισμός) vol dir 'situació en relació amb l'orient' (ανατολή); «orientar-se» és saber situar-se en el món a partir del punt de sortida del sol en l'horitzó, el levant, mentre que el contrari és perdre el nord, desorientar-se, anar perdut. Però *Orientacions*, per més que sigui una obra de joventut d'Elitis, no és l'obra d'iniciació típica, el treball de provatura d'un poeta que promet, sinó una obra acabada i sòlida. No va pas perdut, sap molt bé on és i on va; no perd el nord ni es desorienta. Artista radicalment modern i, alhora, fortament original, és sobretot un poeta en el sentit primigeni del terme grec, és a dir, «creador» (ποιητής): no trasllada el món als seus versos, sinó que crea un món amb els seus poemes. El creador espera el miracle, i aquest miracle es produeix en el poema, que no reflecteix el món, sinó que, com a creació que és, és part del món.

No, Elitis no necessita situar el levant per no perdre's, per orientar-se; per a ell el levant és sobretot la font de la llum. *Ex oriente lux*. «Llum» i «sol» són termes i conceptes clau en la poesia d'Elitis: la llum solar que ho inunda tot de claror. I a *Orientacions*, el sol, per dir-ho així, apareix tothora sobre l'horitzó: al llarg del llibre se'n compten unes quaranta aparicions, a les quals es poden afegir les moltíssimes de «llum» i sinònims. També amb aquest concepte començava el discurs del Nobel:

Permeteu-me, us ho prego, que parli en nom de la lluminositat i la transparència. És per aquests dos estats que es defineix l'espai on he viscut i on m'ha estat donat d'acomplir-me. Estats també que a poc a poc he percebut que s'identifiquen, en mi, amb la necessitat d'expressar-me.

Llum solar sobre el paisatge de Grècia, o llum feta paisatge, i sensacions, i, per la llengua heretada i per l'art del creador, feta també poesia. Més endavant, en el mateix discurs, encara reprèn la imatge solar, que esdevé metàfora total i definitiva:

Tenir entre les mans el sol sense cremar-se, transmetre'l als que seguiran com una torxa, és un acte dolorós, però, així ho crec, beneït. Ens cal. Un dia els dogmes que encadenen els homes s'esvairan de davant la consciència inundada de llum fins al punt que serà una sola cosa amb el sol i que abordarà a les ribes ideals de la dignitat humana i de la llibertat.

Poques vegades s'han dit paraules tan enlluernadores sobre el sentit de la poesia.

Traduir la poesia d'Elitis no és una tasca gens fàcil. Més amunt s'han suggerit algunes de les dificultats amb les quals s'enfrontarà el traductor, relatives sobretot a la càrrega semàntica del lèxic. Però també es tracta del repte de traslladar el batec interior dels poemes, el ritme, que transforma el doll verbal de cada composició en música. Afegim-hi encara els entrebancs que presenten certes particularitats de la llengua grega, com la tendència a formar mots compostos. Sortosament, *Orientacions* ha trobat en Pau Sabaté un traductor sensible i expert, i el resultat del

seu treball posseeix una fidelitat i una eficàcia que cal celebrar. No debades, Sabaté ja és autor de traduccions meritíssimes del grec, entre les quals, íntegra i en vers, hi ha la *Ilíada*. Per resoldre alguns dels enigmes d'Elitis, segurament cal haver freqüentat les platges d'Homer.

Sobre una dificultat particular en la traducció d'*Orientacions*, Sabaté s'explica en un article publicat recentment a la revista *Αέρηδες / Torre dels Vents*, que pot il·lustrar tant la mena de problemes que l'autor suscita com la subtileza i la perícia del traductor: <https://www.e-revistes.uji.es/index.php/aerides/article/view/6251/6673>.

[1] Elytis, Odysseas (1992). *To Áxion Estí*. Traducció, notícia preliminar i notes de Rubén J. Montañés. València: Edicions Alfons el Magnànim.

[2] Elitis, Odisseas (2022). *Orientacions*. Traducció i pròleg de Pau Sabaté. Barcelona: Godall Edicions.